

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

Nekongruentná a čiastočne kongruentná predikatívna syntagma

JÁN KAČALA

Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Abstract: In syntactic works on Slovak, the congruence of the grammatical predicate with the grammatical subject is generally evaluated as a characteristic feature of predication. The author shows that numerous types of two-part sentences lack this feature. In general, the congruence of a predication is conditioned by the construction of the grammatical subject: when the position of the grammatical subject is occupied by a nominalization that is unable to express the syntactic person as an integral feature of the grammatical subject, we are faced with an incongruent predication. In addition to incongruent predication, there is partially congruent predication, when the grammatical predicate is divided into constituent parts, where the main clause contains both a congruent form of the auxiliary verb and a congruent referring element in the form of a pronoun referring to the subordinate clause, which, as an incongruent part, expresses the content component of the grammatical predicate.

Key words: predication, congruent predication, incongruent predication, partially congruent predication, grammatical subject, grammatical predicate

V syntaktických prácach o slovenčine sa jestvovanie predikatívnej kongruencie, čiže zhody medzi prísudkom a podmetom dvojčlennej vety, vo všeobecnosti pokladá za charakteristický, ak nie priam aj bytostný znak predikatívnej syntagmy a tento znak sa zvyčajne konštatuje hneď pri základnom vymedzení týchto dvoch vetných členov. Môžeme to podporiť aj stanoviskom najpovolanejšieho slovenského syntaktika v období po roku 1945 Jozefa Ružičku z jeho textu o základných sporných otázkach slovenskej skladby z roku 1959. Ako „predbežnú pracovnú definíciu“ podmetu v tomto texte totiž navrhoval takúto formuláciu: „Podmet je základný a nezávislý vetný člen dvojčlennej vety vyjadrený podstatným menom (alebo jeho zástupkou) v pomenovacom tvare. Podmet vyvoláva zhodu prísudku v gramatických kategóriách čísla, osoby, rodu a pádu.“ (Ružička, 1959, s. 22) A takýto postoj sa aj priamo premietal do textov určených na široké využívanie, osobitne do študijných materiálov. Medzi také rátame najmä Slovenskú gramatiku od trojice autorov Eugen Pauliny – Jozef Ružička – Jozef Štolc, v ktorej ostatnom, piatom vydaní z roku 1968 sa o vlastnej syntaktickej stránke podmetu tiež píše takto: „Podmet je východiskovým bodom pre gramatickú stavbu vety. S podmetom sa zhoduje prísudok.“ (c. d., s. 365) Ako výrazná sa táto stránka podmetu javí aj v oficiálnom učebnom texte s názvom Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax z roku 1982, ktorého autormi sú Ján Oravec a Eugénia Bajzíkova. Tu sa predkladá takáto definícia podmetu: „Podmet je gramaticky hlavný člen dvojčlennej vety, ktorý ako priamy záväzný konštituent prísudkovej časti vetného jadra predurčuje prísudku formu zhodou a sám na základe valenčných potrieb prísudku má formu nominatívu.“ (Oravec – Bajzíkova, 1982, s. 78)

So zreteľom na najtypickejšie a zároveň najčastejšie prípady predikatívnej syntagmy takéto zistenie istotne platí, ale ako všeobecne platný poznatok o tomto druhu syntagmy sa to nedá tvrdiť, keďže sa vyskytuje viac a rozmanitých druhov predikatívnych syntagiem, pri ktorých takýto poznatok neplatí a pri ktorých zisťujeme jestvovanie nekongruencie, čiže nezhody medzi týmito dvoma základnými vetnými členmi, utvárajúcimi gramatické a sémantické jadro dvojčlennej vety. Vo všeobecnosti môžeme povedať, že bez predikatívnej kongruencie sú také dvojčlenné vety, ktoré nemajú v pozícii východiskového bodu takejto vety meno v tvare nominatívu singuláru alebo plurálu ako najtypickejšieho tvaru na stvárnenie

podmetu, schopného vyjadrovať syntaktickú osobu; ide teda o vety s mimonominatívnym menom v pozícii podmetu, ďalej so slovesom, najmä s tvarom neurčitku, s neplnovýznamovými slovnými druhmi alebo inou nesklôňovateľnou podobou slova či so značkou v pozícii podmetu, ďalej s citoslovcom v takejto pozícii alebo napokon s podmetovou vedľajšou vetou. Sú to všetko jazykové prostriedky, ktoré svojím tvarovým uspošobením nie sú schopné vyvolávať zhodu syntakticky podradeného vetného člena, t. j. v danom prípade prísudku, v zodpovedajúcich kongruenčných gramatických kategóriách. Takáto schopnosť im chýba preto, že svojou formou nemôžu vyjadrovať syntaktickú osobu viazanú na pozíciu podmetu; táto pozícia je teda obsadená menom alebo výrazom, s ktorým sa syntaktická osoba nemôže spájať. Preto tu vravíme o nekongruentnej predikatívnej syntagme (čiže o nezhodnom prísudkovom sklade). Zreteľným prejavom nekongruencie je „neutrálny“ tvar prísudkového slovesa v podobe tretej osoby jednotného čísla stredného rodu, ktorý je charakteristický aj pre tvar neosobných slovies, ako aj neosobných tvarov osobných slovies a ktorý tak môžeme označiť za najtypickejší znak takých slovesných tvarov, ktoré nemajú schopnosť zhodovať sa so svojím syntakticky nadradeným vetným členom, t. j. s podmetom. Túto tému sme podrobnejšie rozobrali v samostatnej stati, venovanej neutru ako signálu nekongruencie syntaktických jednotiek v syntagme (pozri Kačala, 2005).

Najprv si pripomeňme, o ktoré kongruenčné kategórie pri regulárnej kongruentnej predikatívnej syntagme ide. Na vete *I môj život bol tam jednotvárny, bez spoločnosti.* (I. Krasko) s podmetovým menom *život* a so zloženým slovesno-menným prísudkom *bol jednotvárny, bez spoločnosti* zreteľne vidno zhodu prísudku s podmetom v slovesných, ako aj v menných kongruenčných kategóriách osoby, čísla, gramatického rodu a pádu, a to v prvej časti zloženého slovesno-menného prísudku v podobe *bol jednotvárny*, pričom uvedené kategórie sú medzi obidvoma súčasťami rozložené tak, že na slovesnom tvare *bol* sú vyznačené kategórie slovesnej osoby, čísla a gramatického rodu, kým na tvare prídavného mena *jednotvárny* možno zistiť prítomnosť menných kategórií gramatického rodu, čísla a pádu. Naproti tomu v druhej časti tohto zloženého prísudku s viacnásobnou mennou časťou, ktorá má predložkový tvar *bez spoločnosti*, už o zhodu nejde. Hodno pripomenúť aj to, že daktoré kongruenčné gramatické kategórie sa v uvedenej forme

zloženého prísudku opakujú, sú teda duplicitné; také sú menné gramatické kategórie gramatického rodu a čísla, ktoré sa vyskytujú na oboch súčastiach tohto zloženého slovesno-menného prísudku. Pravdaže, opakovaný výskyt menných gramatických kategórií je dobre známy aj z mennej základnej syntagmy so zhodným prívlastkom typu *pekná báseň*.

Z toho možno usudzovať, že zhoda ako syntaktický spôsob a prostriedok na vyjadrenie syntaktickej spolupatričnosti slovných jednotiek má v našom jazyku výrazné postavenie a v istých prípadoch aj vysokú mieru záväznosti. A zhoda ako jeden z najvýraznejších spôsobov na vyjadrenie syntaktického vzťahu v danom prípade, keď ide o príslušný súbor zhodných gramatických kategórií, nás plne oprávňuje hovoriť aj o jestvovaní osobitného typu syntagmy – o predikatívnej syntagme, ktorá sa tak zaraďuje medzi početné ďalšie syntagmy vybudované na vzťahu syntaktickej závislosti ako obsahovej stránke syntagmatickej konštrukcie. V danej súvislosti sa žiada pripomenúť, že konštatovanie takejto predikatívnej syntagmy nie je v protirečení s prvotnou a bytostnou dimenziou takéhoto spojenia medzi podmetom a prísudkom, ktoré má vetotvornú platnosť a vyznačuje sa teda prítomnosťou aktualizácie ako vetotvorného aktu. Pri takto vnímanom spojení účinkujú celkom iné jazykové kategórie, t. j. predikačné, a tie spájajú jazykové stvárnenie danej skutočnosti so samou skutočnosťou ako predmetom našej výpovede. Najdôležitejším rozdielom medzi obidvoma typmi spojení je to, že kým predikačné kategórie spôsobu a času ako vetotvorné ukazujú von z jazyka, do mimojazykovej skutočnosti, ktorá nás inšpirovala na zaujatie istého komunikačného stanoviska, kongruenčné kategórie sú vlastnou vecou jazyka a ukazujú dovnútra jazyka, na vlastné vnútrojazykové pomery, čiže na vzťahy medzi jazykovými jednotkami.

Je všeobecne známe, že menná súčasť zloženého slovesno-menného prísudku môže v našom jazyku mať aj formu inštrumentálu, a tak pri rozdielnom páde medzi podmetovým menom a menom ako súčasťou zloženého slovesno-menného prísudku už o zhodu v páde nejde. Vidíme to na príklade *Forma sa tak stala záchrannou kotvou moderného umenia* (J. Švantner). Na druhej strane zhoda v gramatickom rode, keď to umožňuje slovesný tvar, sa zachováva, čiže v danom prípade: *forma sa stala*.

Celkove možno v našom jazyku hovoriť o šiestich typoch viet s nekongruentnou predikatívnou syntagmou:

1. Dvojčlenná veta s genitívnym podmetom, pričom prísudok v nej môže byť vyjadrený ako jednoduchý slovesný prísudok, ako zložený slovesno-slovesný prísudok a napokon ako zložený slovesno-menný alebo širšie: slovesno-neslovesný prísudok. V takýchto vetách máme často do činenia s prísudkom vyjadreným príslušným tvarom plnovýznamového slovesa *byť* s významom existencie alebo výskytu. Tému podmetového genitívu dôkladne rozobral Jozef Ružička v rovnomennej štúdií z roku 1957 (porov. Ružička, 1957). Uvedieme niektoré príklady z literárnej praxe:

Pil a pil bez prestania, až naostatok, keď už vo vedre bolo vody len na dne, zdvihol ho a vycedil si ju do hrdla. (L. Ondrejov) – Prídu chvíle, že niet východu z núdze, zo strasti, že si bez nádeje... (I. Krasko) – Hľa, tam stála a tam jej už niet. (I. Krasko) – Ako to už býva, mali do toho čo hovoriť nielen odborníci (veď len posudzovateľov sa vystriedalo asi desať), ale aj a najmä ideológovia. (P. Mišák) – Knih na pulloch neprestajne ubúdalo. (úzus) – Človek sotva stačí povykonávať všetky povinnosti, najmä keď ich neúmerne so silami príbúda. (J. Švantner) – „Kieho beťaha sme si to vpustili do domu?!“ vykrikuje Katra, keď ho už ani na dvore nebolo. (L. Ondrejov) – V krajine, kde feudálneho poddanstva nieto, panuje pokoj a bezpečnosť. (L. Štúr) – /Hvezdári a novinári/ začali hlásať svetu, že zimy vôbec nebude a že uprostred zimy budú najväčšie horúčavy. (L. Ondrejov) – Rovnako ani v iných prameňoch niet ani slova o tejto zemepisnej končine, ktorá sa údajne nachádza v Malej Ázii. (J. Švantner) – Park vonia jazmínom. Obecenstva je plno, zvlášte mnoho dám. (I. Krasko) – Povetrím zaveje vetrika voňavého, toho vetrika, čo niekde bude striasať z kvetov rannú ligotavú rosu. (A. Bednár) – Zazvonili druhý raz a hrnie sa sveta pred kostol. (M. Kukučín) – Pokiaľ ide o vzťah k sylabotonizmu, medzi Dohnánym a Záborským niet rozdielu. (V. Turčány) – Hlavovej a srdcovej roboty rozložilo sa pred ním toľko, že si rozdelil čas na dve polovice. (F. Hečko) – My ponosy zbierame a na sneme krajinskom prednášame, ale keby sme ľudu ponosy pozbierali, aké množstvo by sa ich našlo! (L. Štúr)

2. Dvojčlenná veta so zloženým subjektom realizovaným genitívnou kvantitatívnou modifikáciou gramatického podmetu, pričom prísudok v nej sa rovnako ako pri predchádzajúcom type môže vyjadriť ako jednoduchý slovesný prísudok, ako zložený slovesno-slovesný prísudok a naostatok aj ako zložený slovesno-menný alebo slovesno-neslovesný prísudok. Tento

typ podmetu sme podrobnejšie opísali v stati z roku 2002 (porov. Kačala, 2002). Príklady:

Na nebi sa skvie tisíce a tisíce hviezd. (M. Kukučín) – Dvoje mocných rúk sa chvelo, / jemne chvelo. / Dvoje rúk by všetko, všetko / oželelo. (I. Krasko) – „Chyťte ho!“ – No len no! sadkajte si málo, / ešte mi tu kvapka vínečka zostalo. (Ján Botto) – Magdaléna, skríkol som od radosti nad jej telom a v očiach zajasalo sa mi toľko hviezd, koľko ich len bolo tej noci na nebi. (M. Figuli) – K významu a zmyslu literárneho diela, k odkrytiu a pochopeniu jeho posolstva vedie viacero ciest, pričom každá z nich zdôrazňuje niektorý z aspektov jeho špecifickej umeleckej reality. (J. Švantner) – Do súťaže ovocných štiav a nealkoholických nápojov bolo prihlásených 37 výrobkov z dvoch krajín. (F. Malík) – Tak je to už aj tu, no. Na druhej strane, v Bzenci je plno týfu. (J. C. Hronský) – Niekoľkostotisíc vylúčených zo strany spolu s rodinami predstavovalo možno vyše milióna jasných nespokojencov. (A. Hykisch) – Divadlá boli však cudzie, herci a pevkyně neprednášali mojim rodným jazykom: mnogo záhybov mojej duše ostalo nezvlnených, mnogo buniek môjho mozgu nepohnutých. (I. Krasko) – Mám živo v očiach tých niekoľko krajín, ktoré obrába viacero národov rozličného temperamentu a rozličných vkusov. (D. Tatarka) – Najviac priezvisk vychádza z podoby bednár. (M. Majtán) – /Vzácná knižnica/ bola roku 1421 za husitskej revolúcie zničená. Zachránilo sa len osem rukopisov, ktoré dostal do rúk Václavov brat Žigmund. (J. Ch. Korec) – Hej, už je hodný kus času preč, túla sa sem a ta a ani sa nevie naisto, kade vedie cesta k jeho materi. (Ľ. Ondrejov) – Park vonia jazmínom. Obecenstva je plno, zvlášte mnogo dám. (I. Krasko) – A vyše dvesto zlatých, čo si stačil zarobiť, mu mohlo pri skromnom živote zaistiť štúdium až do jari. (J. Rezník)

Rovnaká situácia sa zachováva, aj keď je podmet vyjadrený spojením číslovky s podstatným menom v tvare nominatívu, pričom toto spojenie uvádza častica *po* s distributívnym významom, napríklad: Navarili sme toľko mrvenice, že *sa* každému *ušlo po dve misky*. (Ľ. Ondrejov) Namiesto nominatívu v takej pozícii môže stáť aj analogické spojenie číslovky a podstatného mena v tvare lokálu: Deťom *sa ušlo po jednom jablku*. (úzus)

3. Dvojčlenná veta s infinitívom v pozícii podmetu. Podmetový neurčitok môže stáť ako jednoduchý vetný člen alebo v podobe zloženého vetného člena, najčastejšie ide o spojenie neurčitku sponového slovesa *byť* a men-

ného tvaru, t. j. substantíva, adjektíva alebo iného mena. Aj tu prísudok môže byť stvárnený ako jednoduchý slovesný, ako zložený slovesno-slovesný a napokon aj ako zložený slovesno-menný alebo slovesno-neslovesný. Problematika neurčitkového podmetu je dôkladne rozobratá v Ružičkovej monografii o skladbe neurčitku v slovenčine (pozri Ružička, 1956). Niektoré príklady:

Mne pomaly začalo *byť nevyhnutnosťou vidieť* ju denne na návrší. (I. Krasko) – *Vrátiť sa tam znamenalo by však opustiť toto všetko, skrývať sa a byť odkázaná* na milosť a nemilosť spomienok. (D. Chrobák) – Lebo *vypíť* u nás *nebolo* čo. (E. Ondrejov) – *Byť kuningom – kráľom* (kniežaťom) *bola* teda dedičná *funkcia*. (M. Homza) – *Byť dvojakým poslancom sa zakazuje*, preto musel povedať úprimne zbohom svojej menšej krajine. (J. Jesenský) – *Byť v dennej službe znamenalo byť* v prípade potreby aj v nočnej *službe*. (P. Rankov) – Nekonečný príbeh ľudstva je ustavičné putovanie časom. *Byť nekonečný znamená zároveň byť univerzálny*, čiže putovať viac ako trojrozmerným priestorom. *Byť nekonečný znamená schopnosť* zastaviť čas. (M. Pius) – *Je načase uznať* (a uznanie *preniesť* aj do divadelnej praxe), že Hurbanovo rozsiahle dramatické a literárne dielo je súčasťou našej kultúrnej histórie. (E. Farkašová) – Pulzujú pulzory, v pamäti pracujú temné mýty, / však z obkľúčenia *vyjsť je svetlo* do tmy skál, / keď chodím po dome v polnočnom zvonobití. (J. Švantner) – *Zostávať* len na pôde svojho hudobného nástroja *je* priamo „*hriechom mladosti*“, ktorého by sa radi dopúšťali mnohí konzervatoristi. (A. Móži) – *Je krásne vidieť*, ako dnešní vladári / berú si k srdcu starosť o svet poézie / a chránia ju ako ovcu v košiari / pred vlkom, čo tu medzi nami vyje. (J. Švantner)

4. Dvojčlenná veta, v ktorej podmetová pozícia je obsadená vedľajšou vetou, uvedenou rozličnými spojkami alebo spájacími výrazmi. V nadržanej vete sa môže vyskytovať odkazovací zámenný výraz, platiaci ako formálny vetný člen, a s vedľajšou vetou súvzťažný prísudok môže v nej byť vyjadrený ako jednoduchý slovesný, ako zložený slovesno-slovesný alebo ako zložený slovesno-menný či ako slovesno-neslovesný. Niektoré príklady z literárnej praxe:

Je známe, že nad čistým listom papiera Mallarmé pociťoval úzkosť podobnú úzkosti z ničoty. (J. Švantner) – *Zamrzelo ho, že* krpku s pálenkou nechal na hrobe, nuž vrátil sa a vypijúc páľavu až do dna, postavil prázdnu

krpku na to isté miesto. (Ľ. Ondrejov) – *Nie je zveličením, ak* tvrdím, že vydať sa na takú hľadačskú cestu nás podnecujú aj práce jubilujúceho autora. (E. Farkašová) – Máme tam svojich federátov, no zároveň chceme, aby nám oni dali pokoj, a *bolo by* pre nás len *dobré, aby* na seba vzájomne nevražili. (M. Homza) – *Je pravda, že* Borgesove poviedky sú i textom a možno ich skúmať i z tohto hľadiska. (J. Švantner) – Ani *sa* im *nesnívalo, že* spoza košiaru hľadá na nich valach Cyro Švábik, ktorý by poznal Barinu i za najtmavšej noci. (Ľ. Ondrejov) – *Či* chorí od zeliniek vyzdraveli, *nevie sa*, ale ženičky naznašali Katre živnosti vyše práva. (Ľ. Ondrejov) – Okrem iného tomu *nasvedčuje i to, že* približne pred rokom 540 a 550 Slovania v sérii vynikajúcich výprav vojensky hlboko postúpili do prostredia Východorínskej ríše. (M. Homza) – Všeobecne povedzme od čias Pavla Jozefa Šafárika a Lubora Niederleho *sa ukotvilo, že* je to v čase nástupu k moci cisára Justiniána, to jest okolo roku 527. (M. Homza) – A tu mu *zišlo na um, že* pozná lekára, ktorý v dedine všetkých mŕtvych prezerá a je neobyčajne múdry. (Ľ. Ondrejov) – Hej, už je hodný kus času preč, túla sa sem a ta a ani *sa* *nevie* naisto, *kade* vedie cesta k jeho materi. (Ľ. Ondrejov)

5. Dvočlenná veta, ktorej pozíciu podmetu obsadzuje neohybný slovný druh, t. j. príslovka, predložka, spojka, častica alebo citoslovce. V takej vete často ide o konštatačné alebo vysvetľovacie vyjadrenia so stotožňovacou alebo kvalifikujúcou predikáciou, pričom prísudok býva v nich tiež jednoduchý slovesný alebo zložený slovesno-slovesný, slovesno-menný alebo slovesno-neslovesný. Ide o také vyjadrenia, ako napríklad Ale ako spojka *stojí* na prvom mieste vo vete. – Nech je spojka aj častica. V nich by sme v taktó obsadenej podmetovej pozícii s istou licenciou mohli vidieť syntaktickú tretiu osobu ako „neutrálnu“ medzi osobami, ale o zhode prísudkového slovesa v tretej osobe jednotného čísla s taktó „obsadenou“ syntaktickou osobou v podmete nemožno hovoriť. „Neutrálnosť“ takejto osoby je rovnako nereálna ako v iných prípadoch obsadzovania pozície gramatického podmetu výrazmi či tvarmi, ktoré nie sú schopné vyvolávať na prísudkovom slovese zhodu v slovesných gramatických kategóriách, a tretiu osobu prísudkového slovesa možno tu v istom zmysle prirovnať k neosobnému tvaru zhodnému s treťou osobou jednotného čísla osobných slovies typu (*tam*) *straší, zabilo (ho v hore), zasypalo (ich v bani)* a podobne. Vychádzame tu teda ako z hlavnej zásady z toho, či výraz obsadzujúci pozíciu podmetu je schopný vyvolá-

vať zhodu v kongruenčných slovesných gramatických kategóriách na tvare súvzťažného prísudkového slovesa alebo nie. Keď takouto danosťou nie je vybavený, nemožno v takom type vety ani hovoriť o jestvovaní syntaktickej osoby ani o kongruencii prísudkového slovesného tvaru so syntaktickou osobou.

6. Uvedené zistenie možno rovnako uplatniť aj v dvojčlenných vetách, v ktorých sa pri obsadzovaní podmetovej pozície siaha za rozmanitými cu-dzojazyčnými výrazmi alebo menami, značkami, názvami diel a podobne, tak ako je to vo vetách typu Greenhorn v angličtine *značí zelenáč*. – O troch grošoch je názov známej slovenskej ľudovej rozprávky. – X je rímska číslica označujúca počet desiat.

Keď je reč o kongruencii a nekongruencii prísudku s podmetom, žiada sa upozorniť aj na jestvovanie neúplnej alebo čiasťočnej predikatívnej zhody, a to v prípadoch zloženého prísudku. Ako čiastočnú označujeme takú zhodu prísudku s podmetom, keď máme pred sebou prísudok, ktorý sa s podmetom zhoduje nie v celom spektre relevantných gramatických kategórií, lež iba v časti takých kategórií, prípadne iba v jednej kategórii, no práve tá má vysokú vypovedaciu schopnosť, a tak nespochybniteľne potvrdzuje jestvovanie syntaktického vzťahu, a teda gramatického spojenia daných vetných súčastí. Takúto úlohu plní najmä gramatická kategória pádu a gramatického rodu. O takejto čiastočnej zhode môžeme tu hovoriť preto, že subjektovú pozíciu obsadzuje meno, najčastejšie podstatné, ktoré svojou podstatou je schopné vyvolávať zhodu syntakticky podradeného prísudku, a čiastočnosť zhody je podmienená stavbou predikátu. V plnom rozsahu teda platí, že aký je subjekt, taký je aj predikát.

V najväčšom počte prípadov tu ide o vety, v ktorých sa prísudok vyslovuje v podobe vedľajšej vety, ako aj o vety s genitívnym podmetom, ale nie sú zriedkavé ani prípady zloženého slovesno-menného prísudku, v ktorom ide o spojenie určitého tvaru sponového slovesa a bezpredložkového alebo predložkového tvaru podstatného alebo iného mena; máme tu na mysli najmä časté už spomenuté prípady spojenia spony a inštrumentálu mena typu *Brat bol poľovníkom* alebo spojenia spony s predložkovým výrazom typu *Šperk je zo zlata*. V prvom príklade máme pred sebou čiastočnú zhodu slovesnej časti s podmetom v kategóriách slovesnej osoby a v gramatickej kategórii rodu a čísla, no v mennej časti zloženého prísudku nie je prítomná

zhoda v kategórii pádu, keďže podmetové meno je v nominatíve, ale prísudkové meno je v inštrumentáli. Zhoda mennej časti prísudku s podmetovým substantívom v kategórii pádu chýba aj v uvedenom príklade s mennou časťou prísudku v predložkovom páde *zo zlata*, pričom prítomníkový tvar sponového slovesa neumožňuje ani jeho zhodu v kategórii gramatického rodu. Niektoré príklady:

Pozrel sa na Brokutu očami, ako keď *býval dobrej vôle*. (Ľ. Ondrejov) – Ich význam *je v osvetľovaní* určitých vytýčených hypotéz, videní a tvrdení, *v* postupnom *približovaní sa* k témam z rôznych uhlov pohľadu. (A. Móži) – Večerami podjeseň dostáva však tento kraj zvláštnu melancholickú náladu. Vtedy nemožno povedať, že *je bez kúzla*. I môj život *bol* tam jednotvárnny, *bez spoločnosti*. (I. Krasko) – /Hudba/ *Je produktom* človeka, ale aká má byť a z čoho vyrastá, to *je v rukách* našej matky prírody. (A. Móži) – Ježiš povedal: „Moje kráľovstvo *nie je z tohto sveta*.“ (Sväté písmo) – Interpret *je zároveň aj v úlohe* vnímavého *poslucháča* hudby. (A. Móži) – Marta bola spočiatku plachá, časom však *nebol som* jej už *cudzím*. (I. Krasko) – Michal Babiak okrem toho, že *je* plodnou *osobnosťou* vo vedeckej i umeleckej tvorbe, *je bytosťou*, ktorá *zohráva* významnú úlohu v zblížovaní kultúr. (E. Farkašová) – Existencia Slovanov na severnej hranici Východorímskej ríše určite *nebola dobrou správou* pre Flavia Petra Sabbatia Justiniána. (M. Homza)

Pri tomto type prísudku nie je vylúčené ani vyjadrenie podmetu neurčitkom; v takom prípade nemôžeme hovoriť ani o čiastočnej zhode medzi prísudkom a podmetom; ukazuje to aj doklad: Na príklade Avarov je celkom viditeľné, ako s menami neznámych politických subjektov narábali vzdelanci neskorého staroveku a skorého stredoveku, keď *bolo* stále *v móde* pre istý druh spoločenstiev, v našom prípade nomádov, *použiť* staré a dobré mená. (M. Homza)

Pri vetnej forme vyjadrenia prísudku takáto čiastočná kongruencia vyplýva z rozdelenosti prísudkovej vedľajšej vety, z toho, že formálnoslovesná a odkazovacia časť takej vety je umiestnená v rámci nadradenej vety, kým vlastná obsahová časť je vyjadrená v podobe vedľajšej vety s platnosťou sémantickej časti prísudku nadradenej vety. V takomto syntaktickom jave, že totiž jeden zo základných vetných členov dvojčlennej vety je vyjadrený v podobe podradenej, vedľajšej vety, možno vidieť isté protirečenie, kto-

rého podstatou sa v tejto stati nemienime zaoberať, no jestvuje tu aj reálne vysvetlenie, vyplývajúce zo všeobecne platného poznatku, že všetky vetné členy môžeme vyjadriť jednak slovne a jednak vetne. Tento poznatok sa síce vzťahuje iba na jeden a okrajový prípad vyjadrenia jedného zo základných vetných členov, ale je závažný zo širšieho, syntagmatického hľadiska, ktoré sa uplatňuje pri výklade vetnej stavby.

Spomínanú rozdelenosť prísudkovej vedľajšej vety možno dobre vidieť na príklade z diela A. Matušku: *Tak si predstavujeme: básnik – to je ten, čo sa sústavne, úsilím celého života aj po celý život uskutočňuje poéziou.* Odkazovacia, formálna súčasť prísudku dvojčlennej vety je stvárnená ukazovacím zámenom *ten*, ktoré tvorí bezprostredné spojenie s tvarom sponového slovesa *byť*, čiže tvarom *je*: v tomto spojení sa realizujú kongruenčné slovesné kategórie osoby a čísla a menné kategórie gramatického rodu a pádu na signalizovanie syntaktického spojenia s podmetom *básnik*, stvárneného v podobe nominatívu singuláru mužského rodu. V súvisе so zámennou odkazovacou súčasťou zloženého prísudku sa žiada pripomenúť, že v takej pozícii hojne vystupujú aj iné druhy zámen, pri ktorých je tento rozmer paradigmaticky prítomný; ide najmä o vymedzovacie a neurčité zámená. Obsahová zložka prísudkovej časti vety je vyjadrená vo forme vedľajšej vety, uvedenej univerzálnym vzťahovým zámenom *čo*: (*básnik*) *sa sústavne, úsilím celého života aj po celý život uskutočňuje poéziou.* To je model, ktorý platí pre rozhodujúcu väčšinu vedľajších viet s platnosťou prísudku dvojčlennej vety. Ešte treba dodať, že okrem základného aj najčastejšieho sponového slovesa *byť* sa tu uplatňujú viaceré ďalšie slovesá s existenciálnym významom. Ukazujú to aj početné ďalšie príklady:

Výsledok bol iba ten, že ministerský radca začal po stole bubnovať, najprv jednou, potom obidvoma rukami, ale to mu nebolo dosť muzikálne, zabúchal i priehlavkami dlaní. (J. Jesenský) – Meno je teda naozaj to, čo spoločenstvá navzájom od seba oddeľuje rovnako v 6. storočí ako dnes. (M. Homza) – ... všetko prechádza autorským subjektom, on je ten, čo striedavo, a ako sa mu významovo hodí, povoláva osobnosti (E. Štúr, L. Novomeský a iní) až po dnešných kulturoológov (V. Šabík) do diskusie citámi z ich diel. (M. Bátorová) – Jadrom tradície sú tí, ktorí sú blízko samotnej dynastii, no a čo je dôležité, dynastia je niečo, čo zabezpečuje večnosť trvania spoločenstva. (M. Homza) – Spisovateľ a básnik je čosi iné.

Je to ten, ktorý bude vedieť napísať i to, čo neprežil. (A. Matuška) – Toho mladoženicha skonzervovala zima a ľad, a preto ostal, aký bol šesťdesiat rokov predtým. (A. Bednár) – Piesne duneli a stenali a Mišo Pogáň sa cítil, akoby mu na dušu natierali sladký bôľ, horčicu s medom, piesne duneli a stenali. (A. Bednár) – Zdá sa mi, že aj práca na Tretinovej zhybke je ku mne akási neprívetivá. Taká je, akoby ma odoháňala. (A. Bednár) – Nie som už ja ten, čo som býval! Vedel som však voľakedy narábať s kartami jedna radosť. (P. Jaroš) – Vtom sa mi zazdal inakší, ako býval. Oči mal vodnaté, ruky cestovité a na hladko vyholenej tvári mu hral úsmev, akým človek zle premáha rozpaky alebo obavy. (A. Bednár) – /Mišo/ Bol, ani čo by ho bol zo strašidla ukradol. Nohavice záplata na záplate a na kabátiku presvitalo futro. (M. Kukučín)

Čiastková kongruencia platí aj vtedy, keď sa ako odkazovací výraz v rámci nadradenej vety vyskytuje predložkové spojenie so základnou číslovkou *jeden* typu (*je*) *jeden z nich, jeden z tých, čo*; takéto spojenie formou základnej číslovky reaguje na gramatickú kategóriu rodu, pádu a čísla nadradeného mena zaujímajúceho pozíciu gramatického podmetu, a pritom nasledujúca menná časť už nemá tvar nominatívu, lež predložkového tvaru, ktorý je nezhodný: *učiteľ je jeden z tých, čo...*, *matka je jedna z tých, čo...*, *dieťa je jedno z tých, čo...*, napríklad: Dominuje estetická funkcia, čo je jedna zo základných tém modernej literárnej vedy, ako ju v česko-slovenskom literárnom kontexte presadzoval a uplatňoval Jan Mukařovský. (J. Švantner) – Peter Mišák je básnik, ktorý to „má v krvi“, je jeden z mála tých, ktorým sa podarí... vystrúhať kráľovský bonmot, napísať báseň, ktorá nežne bolí, pomenovať veci sveta tak, ako by som ich často chcel nazvať aj ja. (M. Grupač) Číslovka *jeden* v takom spojení môže vystupovať aj v inštrumentáli, a tak sa pri nej zhoda s podmetovým menom redukuje na kategóriu gramatického rodu a čísla, napríklad: Bola to staršia sestra Jaroslava Pospíšila, ktorý bol v mladosti jedným z najlepších priateľov a obdivovateľov Ľudovíta Štúra. (J. Rezník) Ešte obmedzenejšia je čiastočná kongruencia v prípadoch, keď odkazovací výraz umiestnený v rámci hlavnej vety nie je v nominatíve, lež v iných tvaroch; napríklad: A Hurban nebol z tých, ktorí by nechceli vlastniť, alebo nemali odvahu vládnuť. (V. Mínač) Napokon pripomíname javy, keď pri podmete stvárnenom kvantitatívnou genitívnou modifikáciou gramatického podmetu zisťujeme kongruenciu v páde medzi menom ako súčasťou

podmetového výrazu a menom ako súčasťou prísudkového výrazu; máme na mysli typ vety *Veľa žiakov bolo rozhodnutých pokračovať v súťaži*. Tu ide o špecifický prípad uvedenej čiastkovej zhody v páde a čísle medzi tvarom *žiakov* ako súčasťou zloženého podmetu *veľa žiakov* a trpným prídastím *rozhodnutých* ako súčasťou zloženého opisného tvaru *bolo rozhodnutých*. Uvedieme niektoré ďalšie príklady:

Hoci mu na jeho šesťdesiatdva rokov *bolo vymeraných* len *pätnásť rokov* na tvorbu a činnosť, stačil za tento čas obopnúť slovenský život vo všetkých jeho rozlohách. (A. Matuška) – Celkove *bolo* /v husitskej revolúcii v rokoch 1419 – 1421/ *zničených* viac ako 20 benediktínskych *kláštorov*. (J. Ch. Korec) – Od r. 1964 do polovice r. 1968 *bolo pätnásť továrni* na automobily alebo na autosúčiastky *pohltených* spoločnosťami Ford, Chrysler, Willys, Simca, Volkswagen alebo Alfa Romeo. (V. Oleríny) – Celkove *bolo udelených 28 zlatých medailí...*, *54 strieborných a 209 bronzových medailí*. (F. Malík) – Divadlá boli však cudzie, herci a pevkyně neprednášali mojím rodným jazykom: *mnoho záhybov* mojej duše *ostalo nezvlnených*, *mnoho buniek* môjho mozgu *nepohnutých*. (I. Krasko) – O vlastenectve, nefalšovanej láske Alexandra Dubčeka k svojej milovanej vlasti *bolo napísaných* už *veľa úvah a spomienok*. (D. Čaplovič) – Z vizitačných protokolov dištriktov Vráble, Tekov a ďalších z r. 1560 vidno, *koľko farností bolo neobsadených* pre pustošenie Turkov a pre strach z nich. (J. Ch. Korec)

Uvedený stav v čiastočnej kongruencii prísudkovej a podmetovej časti dvojčlennej vety sa týka konštrukcií, v ktorých pasívnu gramatickú aj sémantickú perspektívu realizuje tvar opisného pasíva (trpného rodu). Naproti tomu v paralelných konštrukciách vybudovaných na zvratnom pasíve sa takéto zhoda neuplatňuje; ukazuje to aj príklad: Na výrobu vína *sa* v Turecku *spracúva* približne *60 000 t hrozna*. (F. Malík)

Na záver môžeme konštatovať, že kongruencia syntakticky podradených prvkov vety so zodpovedajúcimi syntakticky nadržanými prvkami sa v našom jazyku prejavuje ako veľmi výrazný ukazovateľ syntaktickej zviazanosti prvkov, ale nie je to výlučný ani jediný ukazovateľ. V každom syntagmatickom spojení je rozhodujúce identifikovať syntaktický vzťah medzi relevantnými prvkami a na takúto identifikáciu slúžia početné ďalšie syntaktické spôsoby a prostriedky, ktorými sa vyjadruje syntaktický vzťah. Pri zisťovaní predikatívnej syntagmy v takých prípadoch je najdôležitejšie

oprieť sa o jestvovanie aktualizácie ako komplexného gramaticko-sémantického vzťahu, ktorý má vetotvornú platnosť a na ktorom sa zakladá gramatické a sémantické jadro dvojčlennej vety. Táto predikačná aktualizácia je svojou podstatou taká presvedčivá a jedinečná, že si ju nemožno poplieť s ničím iným. Dosvedčujú to aj slová Romana Jakobsona z jeho známej state *Hľadanie podstaty jazyka* ešte z roku 1965, v ktorej vyzdvihuje výnimočné postavenie predikácie: „Ako stáročia gramatického a logického výskumu osvetlili, predikácia je taká zásadne odlišná od všetkých ostatných sémantických úkonov, že násilné úvahy zamerané na zrovnoprávenie podmetu a predmetu treba kategoricky zamietnuť.“ (Jakobson, 1991, s. 197) V záverečnej časti citovaného stanoviska badať zjavnú narážku na prístup založený na teórii valencie slovesa, ktorej autorom je francúzsky bádateľ Lucien Tesnière a ktorá značila novú kapitolu v nazeraní na stavbu vety a osobitne na jej sémantickú štruktúru.

LITERATÚRA

JAKOBSON, Roman Osipovič: Hľadanie podstaty jazyka. In: Lingvistická poetika. (Výber z diela.) Bratislava: Tatran 1991, s. 189 – 206.

KAČALA, Ján: Genitívna kvantitatívna modifikácia gramatického podmetu. Slovenská reč, 2002, roč. 67, č. 2, s. 65 – 73.

KAČALA, Ján: Neutrum ako signál nekongruencie syntaktických jednotiek v syntagme. Slovenská reč, 2005, roč. 70, č. 3, s. 211 – 222.

ORAVEC, Ján – BAJZÍKOVÁ, Eugénia: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982. 270 s.

PAULINY, Eugen – RUŽIČKA, Jozef – ŠTOLC, Jozef: Slovenská gramatika. 5., zrevidované a čiastočne doplnené vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968. 600 s.

RUŽIČKA, Jozef: Skladba neurčitku v slovenskom spisovnom jazyku. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1956. 186 s.

RUŽIČKA, Jozef: Základné sporné otázky slovenskej skladby. In: Jazykovedné štúdie IV. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959, s. 7 – 34.